

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

نخستین

همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران:

”برهمکنش‌های فرهنگی، پیوست و گسست“

به کوشش

سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش
مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریارمنا

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامتش
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریامنا

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

انتشارات آریارمنا

دانشگاه مازندران

موسسه آموزش عالی آریارمنا
گروه نشر و کتابخانه

موسسه آموزش عالی آریارمنا

دانشگاه علامه طباطبائی

موسسه باستان‌شناسی

انتشارات آریارمنا

دانشگاه صنعتی خواجه نصیر

دانشگاه بوعلی سینا

دانشگاه همدان

دانشگاه اصفهان

پژوهشگاه بین‌المللی

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامنش،
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور
و همکاری
دکتر جواد حسین‌زاده و دکتر مصطفی ده‌پهلوان

انتشارات آریارمنا

مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

| به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش، مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور |

| چاپ و صحافی: مهرگان | نوبت چاپ: نخست، ۱۳۹۹ | شمارگان: ۱۰۰ نسخه |

| بها: ۱۰۰۰۰۰ تومان |

| تصویر جلد: تخت جمشید |

| تارخا: www.aryaramna.ir |

| نام‌نگار: aryaramna@hotmail.com، info@aryaramna.ir |

| نشانی: تهران، صندوق پستی: ۵۶۹-۱۴۵۱۵ |

| همراه: ۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶ |

| انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن و انجمن علمی باستان‌شناسی ایران |
| همه حقوق این اثر برای انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن محفوظ است. |
| تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی‌دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی انتشارات آریارمنا ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت. |

سرشناس سرشناسه عنوان و نام پدیدآور	همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران (نخستین: ۱۳۹۸: تهران): مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران/ به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش مجید منتظر ظهوری؛ [برگزارکنندگان] گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، انجمن علمی باستان‌شناسی ایران؛ مشاوران علمی سیدمنصور سیدسجادی ... [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: آریارمنا، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۶۵۲ ص.
فروست	همایش ۳
شابک	978-622-97183-2-2
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	باستان‌شناسی -- ایران -- کنگره‌ها
موضوع	Archaeology -- Iran -- Congresses
شناسه افزوده	موسوی، سیدمهدی، ۱۳۴۶-، گردآورنده
شناسه افزوده	منتظر ظهوری، مجید، ۱۳۵۹-، گردآورنده
شناسه افزوده	آریامنش، شاهین، ۱۳۶۳-، گردآورنده
شناسه افزوده	خانی‌پور، مرتضی، ۱۳۶۴-، گردآورنده
شناسه افزوده	گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن
شناسه افزوده	انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
رده بندی کنگره	DSR۴۴:
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۶۲۰۸۲
وضعیت رکورد	فیا

انتشارات آریارنا

انتشارات آریارنا بر آن است تا کتاب‌های ارزندهٔ تألیفی و ترجمه‌ای پژوهشگران ایرانی یا نیرانی را در زمینه‌های گوناگون ایران‌شناسی همچون باستان‌شناسی، تاریخ، فرهنگ و زبان‌های باستانی منتشر کند، کتاب‌هایی که برای شناخت تاریخ و فرهنگ گرانسنگ و ورجاوند ایران بسیار ارزشمند باشند. با توجه به پیوندها و ریشه‌های ژرف و عمیق فرهنگی میان ایران و جهان بشکوه ایرانی که از سده‌ها بلکه هزاره‌های دور و دراز برجا بوده است و در دهه‌های اخیر تلاش دشمنان بر آن بوده تا این پیوندهای ژرف را بگسلند و ریشه‌های عمیق را با تیشه برکنند، ایران فرهنگی که دل و دین به آن سپرده‌ایم از چشم دست‌اندرکاران انتشارات آریارنا دور نمانده و چاپ کتاب‌های پژوهشی و ترجمه‌ای ارزنده دربارهٔ جهان ایرانی یا ایران فرهنگی از اولویت‌های انتشارات آریارنا است؛ باشد که از این راه پیوندهایمان پیوسته‌تر و ریشه‌هایمان ژرف‌تر شود. کتاب‌های انتشارات آریارنا پیشکشی ناچیز است به ایرانیان، ایرانی‌تباران، ایران‌دوستان و همهٔ مردمان جهان ایرانی که ایران و جهان ایرانی را از جان دوست‌تر می‌دارند.

مدیر

دکتر شاهین آریامنش

| گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

مشاوران علمی

| دکتر سیدمنصور سیدسجادی (مؤسسهٔ ایزمتو ایتالیا) | استاد اسماعیل یغمایی (سازمان میراث فرهنگی کشور) | دکتر سیدمهدی موسوی (دانشگاه تربیت مدرس) | دکتر محمدابراهیم زارعی (دانشگاه بوعلی سینا همدان) | دکتر سجاد علی‌بیگی (دانشگاه رازی، کرمانشاه) | دکتر حمیدرضا ولی‌پور (دانشگاه شهید بهشتی) | دکتر سعید امیرحاجلو (دانشگاه جیرفت) | دکتر سیروس نصراله‌زاده (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | دکتر رضا مهرآفرین (دانشگاه مازندران) | دکتر فرزانه گشتاسب (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | هوشنگ رستمی (گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن) |

فهرست

سخن دبیر علمی همایش | سیدمهدی موسوی

۹

مقاله‌های فارسی

- ارزیابی و تحلیل نظریه‌های نوسنگی شدن در ایران | سیدکمال اسدی اجایی و رحمت عباس‌نژاد سرستی ۱۳
تپه ماچلک؛ محوطه‌ای نویافته از دوران نوسنگی باسفال در دشت گرگان | حبیب‌اله رضایی و سیدمقداد
میرموسوی ۳۷
- نقش استحاله سنگ مس در فلات مرکزی ایران در نیمه هزاره پنجم پم در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای | رحمت
عباس‌نژاد سرستی ۴۹
- برهم‌کنش جوامع مس‌وسنگ چهارمحال و بختیاری با مناطق هم‌جوار | مهدی علیرضازاده نودهی، محمود
حیدریان و علیرضا خسروزاده ۶۹
- الگوهای استقرار محوطه‌های مس‌وسنگ میانی در زاگرس مرتفع: نمونه موردی بخش لاران، استان
چهارمحال و بختیاری | محسن حیدری دستنایی و علی‌اصغر نوروزی ۸۹
- تپه قلعه‌خرابه ازنا شاهدهی بر حضور جوامعی از مس‌سنگی جدید تا دوران اسلامی در شرق زاگرس مرکزی |
بهزاد حسینی سرپیشه ۱۰۱
- بررسی تحولات عصر مفرغ سیستان و برهکنش‌های فرهنگی آن با مناطق دیگر | جواد علایی مقدم، رضا
مهرآفرین و سیدرسول موسوی حاجی ۱۳۱
- معرفی و تحلیل مجموعه نقش‌های صخره‌ای نویافته در اطراف روستاهای چلمبر، لک و شورجه در شهرستان
بوئین‌زهر، استان قزوین | ناصر امینی‌خواه، فرزاد مافی و فرهاد فتاحی ۱۴۷
- عصر آهن قدیم در شرق ایران | علی‌اکبر وحدتی ۱۶۵
- برهم‌کنش خدایان آب‌وهوای اورارتویی و خاور نزدیک باستان | مریم دارا ۲۲۱
- بازنمایی فرة شاهانه (فرّ کیانی) در هنر ایران باستان، میراثی از سنت‌های هنری میان‌رودان | مریم کشمیری ۲۳۱
- پایه‌ستون محوطه تل دروازه جلوذر، سرنخی از یک بنای ستوندار هخامنشی در ارسنجان | ابراهیم روستایی
فارسی و بهزاد حسینی سرپیشه ۲۵۷

- معرفی، مطالعه و تحلیل گل مهرهای به‌دست‌آمده از بررسی تل گردوها، شهرستان اقلید، استان فارس | حامد مولایی کردشولی و علیرضا جعفری‌زند ۲۷۱
- شواهد باستان‌شناختی کشمکش ساسانیان و رومیان در قلعه بازیان سلیمانیه | بریار سان‌احمد و اسماعیل سلیمی ۲۸۷
- بررسی باستان‌شناختی بخشی از محور ارتباطی خوزستان به غرب ایران در دوره ساسانی و سده‌های آغازین اسلامی: «تنگ سی‌پله» در استان لرستان | جواد نیستانی و یونس یوسف‌وند ۳۰۵
- مطالعه قلاع قرون میانی اسلامی خراسان جنوبی؛ مطالعه موردی قلعه‌کوه فردوس | محمد فرجامی و علی‌اصغر محمودی‌نسب ۳۲۳
- محله قُمادین در شهر اسلامی جیرفت و مسئله بازگانی دوربُرد | سعید امیرحاجلو ۳۴۳
- ارزیابی تشابهات بین فرهنگی ایران و سوریه بر مبنای مطالعات سفال‌های قرون میانی اسلامی | حسین صدیقیان و مجید منتظر ظهوری ۳۶۵
- نویافته‌های کاشی زرین‌فام قلعه دختر شهر کرمان | رضا ریاحیان‌گهرتی ۳۸۷
- معرفی و تحلیل نقش‌های هندسی یافته‌های گچی دوران اسلامی مکشوفه از محوطه شاه‌نشین فریم مازندران | هانیه حسین‌نیا، حسن هاشمی زرج‌آباد، سیدرسول موسوی حاجی، مهدی عابدینی ۴۰۳
- مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی بر مبنای مجموعه موزه‌های بنیاد مستضعفان | مجید حاجی‌تبار و میترا حاجی ۴۱۳

مقاله‌های انگلیسی

- Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture | Zeyneb Guliyeva 29**
- Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences | Veli Bakhshaliyev 43**
- Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin | Turan Hashimova 59**
- Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin | Fizza Gulieva 69**
- Iron Age short bronze sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an analysis of the dispersion and evolution | Narges Bayani 77**
- Monuments and Memory at Pasargadae | Jacob Marc Stavis 107**
- Glazed Parthian Pottery as luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. | Giacomo M. Tabita 135**
- Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 | Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi 155**
- Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) | Ana Marija Grbanovic 167**

سخن دبیر علمی همایش

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

نخستین همایش بین‌المللی دوسالانه انجمن علمی باستان‌شناسی ایران با موضوع برهم‌کنش‌های فرهنگی ایران و سرزمین‌های همجوار، با تولیت انجمن علمی باستان‌شناسی ایران و مشارکت و همکاری دانشگاه‌های مختلف؛ مراکز پژوهشی نظیر پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ پژوهشگاه باستان‌شناسی و دیگر مراکز علمی-فرهنگی شکل گرفت. انجمن علمی باستان‌شناسی ایران براساس اهداف و وظایفی که در اساسنامه مشخص شده است، برنامه‌های مختلفی را در راستای اعتلای علم باستان‌شناسی در کشور دنبال می‌کند که برگزاری نشست‌ها و همایش‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی از جمله آنها به شمار می‌رود. هیئت مدیره انجمن، علاوه بر تلاش‌های جاری در زمینه توسعه و ترویج دانش باستان‌شناسی، یکی از اهداف بلندی که به دنبال تحقق آن است، تأثیرگذاری یافته‌های این علم بر رفتارهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه است. بی‌شک آگاهی‌آحاد مردم، اعم از پیر، جوان و به‌ویژه نوجوانان از پیشینه و هویت تاریخی خویش، در تقویت اعتماد به نفس، تصحیح رفتارها و هنجارهای جاری جامعه، تقویت اتحاد و انسجام ملی تأثیر شگرفی خواهد گذاشت. بر همین اساس شناخت و آگاهی مردم ما از ریشه و پیشینه مشترک و روابط عمیق تاریخی ملت ایران با مردمانی که در حوزه ایران فرهنگی می‌زیند، در برقراری صلح و آرامش، کاستن از تنش‌ها و تداوم دوستی‌ها تأثیر بسزایی خواهد داشت. گذشته درخشان و غنای فرهنگ و تمدنی که امروز بدان می‌بالیم، حاصل

برهم‌کنش‌هایی است که در درازنای تاریخ میان ساکنان این سرزمین و مردمان سرزمین‌های همجوار شکل گرفته است. از این رو بایسته است به مدد دانش باستان‌شناسی بر پیوندهای عمیقی که میان نیاکان ما و مردمان هم‌عصرشان در سرزمین‌های پیرامونی برقرار بود، آگاهی یابیم و در زمانه‌ای که برخی بر طبل جدایی‌ها و فاصله میان ملتها می‌کوبند، پیوندهامان را عمیق‌تر و دوستی‌هامان را پایدارتر سازیم تا جهانی پر از آرامش برای همگان فراهم سازیم. بر همین اساس، هدف غایی‌کنگره حاضر شناخت عمیق‌تر نسبت به برهم‌کنش‌های فرهنگی ایرانیان با ساکنان سرزمین‌های پیرامونی در طول تاریخ و انجام تبادلات علمی میان باستان‌شناسان ایرانی و هم‌تایان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. به‌رغم مشترکات دیرینه فرهنگی و تمدنی، متأسفانه حضور باستان‌شناسان ایرانی در پژوهش‌های باستان‌شناسی کشورهای حوزه ایران فرهنگی صفر است. امید آن داریم پیامد این رویداد خجسته، افزونی شناخت متخصصان و پژوهشگران از ظرفیت‌های موجود منطقه‌ای و همکاری‌های نزدیک در فعالیت‌های میدانی در حوزه‌های مشترک و مورد علاقه طرفین در آینده نزدیک باشد.

سیدمهدی موسوی کوهپیر

رییس هیئت مدیره

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

***

معرفی و تحلیل نقش‌های هندسی یافته‌های گچی دوران اسلامی مکشوفه از محوطه شاه‌نشین فریم مازندران

هانیه حسین‌نیا امیرکلایی*، حسن هاشمی زرج‌آباد**، سیدرسول موسوی حاجی***، مهدی
عابدینی عراقی****

*دانشجوی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه مازندران، **دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه مازندران،
***استاد گروه باستان‌شناسی دانشگاه مازندران، ****کارشناس ارشد اداره میراث فرهنگی ساری

چکیده

با ورود اسلام و ایدئولوژی اسلامی تغییراتی در بستر برخی هنرها رخ داد که نمونه بارز آن عدم استفاده از نقوش انسانی و گاه حیوانی به‌خصوص در مکان‌های مقدس بوده است. هنر گچبری نیز از این قاعده مستثنی نبوده و دست‌خوش این تحولات گشته است که در نتیجه این تغییرات استفاده بیشتر از نقوش هندسی، گیاهی و کتیبه در قالب‌های مختلف هنر گچبری رواج بیشتری یافت که از این میان نقش‌های هندسی به‌دلیل دارا بودن تنوعی چشمگیر مورد اهمیت بیشتری قرار گرفته است. در سال ۱۳۸۵ خورشیدی طی گمانه‌زنی‌های انجام‌شده در محدوده برج رسکت فضایی ستون‌دار از دل خاک سربرآورده است. حاصل سه فصل کاوش و بررسی‌های صورت گرفته در محوطه شاه‌نشین، آثار سفالین، شیشه، میخ‌های آهنی و قطعات گچبری است. از مهم‌ترین یافته‌های باستان‌شناسی این محوطه قطعات گچبری آن بوده است، به‌طورکلی تعداد ۶۰۰ قطعه گچبری به‌دست آمده که از این تعداد ۲۶۰ قطعه شاخص که کمتر مورد فرسایش قرار گرفته بودند توسط کاوشگر از مجموعه خارج شده است. در میان این قطعات گچی مکشوفه نقش‌های مختلفی همچون هندسی، گیاهی، ترکیبی

(گیاهی-هندسی) و نیز کتیبه به چشم می‌خورد که در این بین قطعاتی با طرح نقش‌های هندسی بیشترین تعداد در کل مجموعه را شامل شده و تمرکز پژوهش حاضر نیز بر همین نقش‌های هندسی است. پژوهش حاضر براساس هدف از نوع تحقیقات بنیادی و از نظر ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده است و همچنین روش گردآوری اطلاعات به‌شیوه اسنادی و میدانی است، نگارندگان براین اساس به معرفی، تحلیل و مقایسه تطبیقی ۲۲ قطعه گچی (با طرح نقش هندسی) مکشوفه از محوطه شاه‌نشین با محوطه‌ها و بناهای مربوط به قرن‌های اولیه اسلامی نظیر تپه سبزپوشان نیشابور و مسجد جامع ناین پرداخته‌اند. به‌منظور بررسی و تجسم دقیق و بهتر نمونه‌های گچی معرفی شده با استفاده از نرم‌افزار اتوکد طرح‌های دقیق خطی نمونه‌های مطالعاتی ارائه شده است. نتیجه پژوهش حاضر بیانگر آن است که نقوش هندسی مورد مطالعه شامل طرح نقش‌هایی نظیر دایره، لوزی، زیگزاگ، طرح‌های مروارید شکل به دو صورت توپر و توخالی و همچنین طرح‌های مثلی شکل بر تکرار با قاب‌بندی لوزی شکل بوده که براساس متغیر طرح نقش قابل مقایسه با قطعات گچبری به‌دست‌آمده از تپه سبزپوشان نیشابور و تزیینات گچبری مسجد جامع ناین است.

واژه‌های کلیدی: محوطه شاه‌نشین فریم، هنر گچبری، نقش هندسی، دوره اسلامی، مازندران

مقدمه

شهر فریم در ولایت طبرستان، در دوره ساسانی و قرن‌های اولیه اسلامی، از جمله مراکز شهری بوده که نقشی فعال در تحولات پهنه فرهنگی طبرستان داشته است. این شهر، مقر اصلی دو خاندان محلی طبرستان به نام‌های آل‌قارن و آل‌باوند بوده است (تقوی و همکاران، ۱۳۹۶). محل قرارگیری این شهر در بخش دودانگه و در جنوب شهرستان ساری بوده است. در سال ۱۳۸۵ خورشیدی بنا به درخواست مسئول پروژه برج‌های تاریخی رسکت و لاجیم مبنی بر انجام مطالعات باستان‌شناختی، گمانه‌زنی‌هایی در اطراف برج رسکت، به سرپرستی عابدینی عراقی انجام گرفته است (عابدینی عراقی: ۱۳۸۵). نتیجه آن نمایان شدن فضایی ستون‌دار در تپه‌ای به فاصله ۴۵۰ متری از برج رسکت است (تصویر ۱). طی سه فصل کاوش در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ خورشیدی آثار متعددی از جمله قطعات گچی، سفالینه‌ها و سکه به‌دست‌آمده است. از مهم‌ترین یافته‌های باستان‌شناسی این محوطه قطعات گچبری آن است که به لحاظ زیبایی بصری، ترکیب‌بندی نقش‌ها و کاربرد نقش‌های

هندسی یکی از نمونه‌های عالی این هنر در دوره اسلامی به حساب می‌آیند. نگارندگان در پژوهش حاضر به منظور پاسخ به این پرسش که قطعات گچی با نقوش هندسی، مکشوفه از محوطه شاه‌نشین فریم شامل چه طرح نقوشی است و همچنین با کدام قطعات گچی مکشوفه از تپه سبزپوشان نیشابور و مسجد جامع نایین قابل مقایسه است؟ به معرفی، تحلیل و مقایسه تطبیقی ۲۲ قطعه گچی (با طرح نقش هندسی) مکشوفه از محوطه شاه‌نشین پرداخته‌اند.

تصویر ۱. نمای محوطه از جانب برج رسکت

تصویر ۲. فضای درونی محوطه شاه‌نشین، ستون‌ها و قسمت بیرونی فضای مرکزی

تصویر ۳. فضای درونی محوطه شاه‌نشین، ستون‌ها و قسمت بیرونی فضای مرکزی

پیشینه پژوهش

مهدی عابدینی عراقی در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ خورشیدی با انجام کاوش‌های باستان‌شناختی در محوطه شاه‌نشین فریم، به مطالعه و بررسی آثار مکشوفه از این محوطه پرداخت. وی با تکیه بر نمونه‌های سفالین و به‌ویژه با استناد به یک سکه مکشوفه که متعلق به ابوشجاع عضدالدوله دیلمی است، قدمت محوطه شاه‌نشین فریم را به سده چهارم هجری قمری نسبت می‌دهد.

تصویرها به‌ترتیب از بالا و سمت چپ شماره ۴، ۵، ۶ و ۷: به‌ترتیب تصویر از رو و پشت سکه (عابدینی عراقی، ۱۳۸۸) به علاوه طرح خطی (نگارندگان، ۱۳۹۷)

نیکوبیان صرامی در سال ۱۳۹۰ خورشیدی ضمن بررسی سازوکار فرسایشی گچ در محوطه شاه‌نشین فریم، به مرمت برخی از این قطعات گچبری نیز پرداخته و نتیجه مطالعات خود را در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد به رشته تحریر درآورده است (نیکوبیان صرمی، ۱۳۹۰). دلداری در سال ۱۳۹۵ خورشیدی در قالب پایان‌نامه به‌فنونشناسی و آسیب‌شناسی نمونه لعاب‌های سبز سفالینه‌های تپه شاه‌نشین فریم پرداخته است (دلداری، ۱۳۹۵). شیرزادی در سال ۱۳۹۵ خورشیدی ضمن طبقه‌بندی و تحلیل گچبری‌های به‌دست‌آمده محوطه شاه‌نشین به مقایسه آن نیز پرداخته است و نتیجه مطالعات خود را در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد به رشته تحریر درآورده است (شیرزادی، ۱۳۹۵).

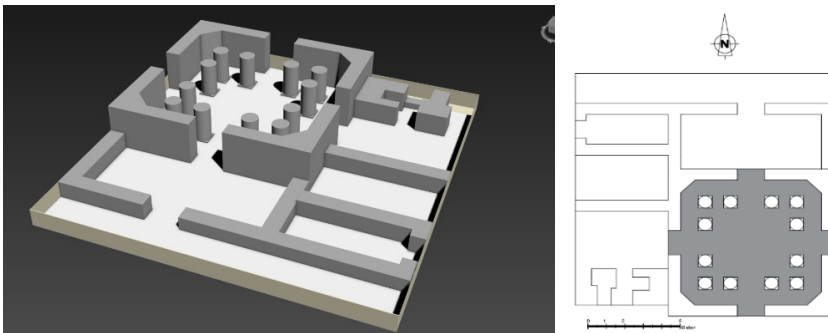
روش پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف از نوع تحقیقات بنیادی و از نظر ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده است و همچنین روش گردآوری اطلاعات به شیوه اسنادی و میدانی است. طی کاوش صورت گرفته در محوطه تاریخی شاه‌نشین فریم تعداد ششصد قطعه گچبری به‌دست آمد که از این

تعداد ۲۶۰ قطعه شاخص که کمتر مورد فرسایش قرار گرفته بودند توسط کاوشگر از مجموعه خارج شده است. در بین این قطعات نقشمایه‌های متعددی از جمله هندسی، گیاهی و کتیبه در مجموعه قرار دارد که حدود صد قطعه آن دارای نقشمایه هندسی است، که نگارندگان براساس متغیر عدم تکرار ۲۲ قطعه گچی با نقشمایه هندسی از میان این صد قطعه انتخاب، طراحی و مطالعه کرده‌اند.

یافته‌های گچی محوطه شاهنشین فریم

در محوطه شاهنشین فریم تزیینات گچی منحصر به فضای مرکزی ستون‌دار بوده است (تصویر ۲) و با توجه به اینکه آثاری از این‌گونه تزیینات در بخش‌های دیگر محوطه مشاهده نشده است، این مسئله به تنهایی نشان‌دهنده اهمیت فضای مذکور است. این سنت پیش از این نیز در برخی محوطه‌ها دیده شده است چنانکه حفاریات در خانه‌های اطراف کاخ شاهی تیسفون نشان داده است که تزیین غنی گچی فقط در تالار اصلی و شاید اتاق‌های به‌طور مستقیم چسبیده به آن به کار برده شده بود درحالی‌که اتاق‌های دیگر صرفاً پوششی از اندود ساده گچی داشتند (پرادا، ۱۳۹۱: ۲۶۳).

تصویر ۸. پلان محوطه شاهنشین، تمرکز تزیینات در فضای ستون‌دار مشخص شده است.

تصویر ۹. طرح سه‌بعدی ساده از محوطه شاهنشین، تعداد ستون‌ها و فرم حال محوطه ستون‌دار مشخص است.

طبقه‌بندی نقش‌های گچبری محوطه شاهنشین

نقش‌های گچبری‌های مکشوفه از محوطه شاهنشین فریم به چهار گروه، نقوش گیاهی، هندسی، ترکیبی (هندسی-گیاهی) و کتیبه‌دار تقسیم می‌شوند:

نقش‌های گیاهی: این گروه ۶۴ قطعه از مجموعه مذکور را شامل می‌شود که طرح نقش‌های آن متشکل از برگ‌ها و گل و ساقه است که به‌صورت تجریدی و نیز واقع‌گرایانه به تصویر کشیده شده‌اند.

نقش‌های هندسی: این قطعات که بزرگترین گروه را تشکیل می‌دهند، تعداد صد قطعه از کل مجموعه را شامل می‌شوند که طرح نقوش آنها عبارتند از: لوزی، مثلث، پنج ضلعی، دواپر توپر و توخالی، خطوط شکسته، چند ضلعی‌ها و اشکال مختلف هندسی و ترکیبی.

نقش‌های ترکیبی (گیاهی-هندسی): از این گروه تعداد ۵۹ قطعه گچی در مجموعه حاضر وجود دارد و تلفیقی از نقش‌های گیاهی و هندسی است، به این صورت که در قالب قاب‌هایی هندسی که در مرکز آن نقش‌های گیاهی به کار رفته است نمایان می‌شوند، همچنین استفاده از برجستگی‌های مرواریدی شکل در حاشیه آثار و رعایت اصل قرینه‌سازی در نقش‌ها، تأثیرپذیری از هنر ساسانی را نشان می‌دهد (عابدینی عراقی، ۱۳۸۵: ۹۱).

کتیبه‌ها: از این گروه تعداد ۳۷ قطعه در مجموعه مورد مطالعه قرار دارد. این کتیبه‌ها به خط کوفی بوده و مضمون آن نیز آیت‌الکرسی است.

نقش‌های هندسی گچبری محوطه شاه‌نشین

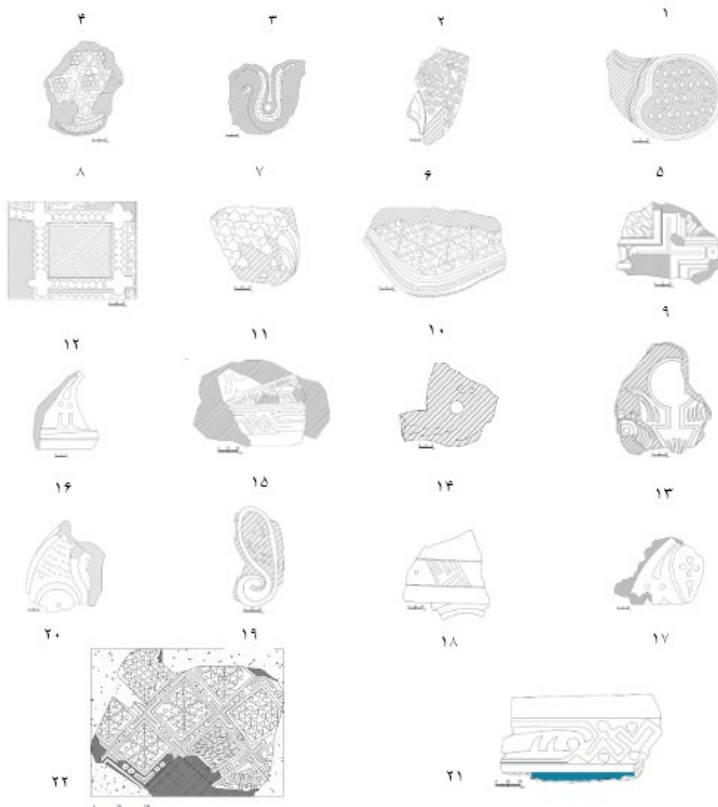
در این قطعات توجه ویژه‌ای به نقش‌های هندسی شده است به گونه‌ای که نقش‌های هندسی ساختار اصلی این تزیینات را شکل می‌دهند. شاید مهم‌ترین دلیل، آن حرمت اجرای نقش‌های انسانی است و توجه به آنکه این نوع از آرایه‌ها بیشتر در بناهای مذهبی اجرا می‌شده است بنابراین بخش کثیری از نقش‌ها شامل نقش‌های ساده متشکل از خط و مثلث، خط و دایره، مربع، مثلث و غیره‌اند (موسوی حاجی و نیک‌بر، ۱۳۹۳: ۴۸). تکرار، تقارن و استفاده از نقش‌های نمادین در کنار قاب‌های تزیینی در شکل‌های هندسی متنوع از ویژگی‌های بارز و اصول حاکم بر نقوش هندسی این تزیینات است (لوح ۱). تکرار هم در مورد ترکیبات و نقوش اصلی رعایت شده و هم در مورد جزئیات طرح‌ها اعمال شده است. نقش‌های هندسی استفاده شده در این تزیینات را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: نقش‌های صاف و نقش‌های منحنی که متشکل از دایره و مربع یا شکل‌های هندسی زاویه‌دار است (یوسف‌وند و میری، ۱۳۹۵). در گچبری‌های محوطه شاه‌نشین از نقش‌های هندسی برای کادربندی طرح‌ها نیز استفاده شده و نقش‌های گیاهی و گاه هندسی در داخل کادرهای هندسی قرار گرفته‌اند. در طرح نقش‌های گچبری‌های به‌دست آمده از محوطه شاه‌نشین، دایره نقش بسزایی داشته است برای مثال در ترکیب با شش ضلعی‌هایی که گرداگرد آن را فرا گرفته‌اند نقشی به صورت گل‌های شش‌پر نقش آفرینی شده که مرکز آنها دایره بوده و اطراف آنها را شش ضلعی‌ها احاطه کرده است (لوح ۱).

طرح ۸). نقش‌های هندسی به‌دلیل همین خاصیت ترکیب‌پذیری بسیار و تنوعی که می‌توان به کمک آن‌ها در نقش‌ها ایجاد کرد، اهمیت بسیاری دارند.

مقایسه گونه‌شناختی

به‌طورکلی نقش‌های هندسی پیکره اصلی گچبری‌های محوطه شاه‌نشین را تشکیل می‌دهند. با بررسی و مطالعه قطعات گچی مکشوفه از محوطه مذکور تشابهاتی بین نقش‌های گچبری‌های محوطه شاه‌نشین و گچبری‌های برخی محوطه‌های شاخص و بناهای قرن‌های اولیه اسلامی به چشم می‌خورد.

طرح‌های گچبری شماره ۴، ۱۰، ۲۱ و ۲۲ از نظر متغیر طرح نقش قابل مقایسه با تزیینات موجود بر قطعه گچی به‌دست‌آمده از تپه سبزپوشان نیشابور بوده است.

لوحة ۱. طرح خطی قطعات گچی با نقشمایه هندسی (نگارندگان، ۱۳۹۷)

◆ ۴۱۰ معرفی و تحلیل نقش‌های هندسی یافته‌های گچی دوران اسلامی مکشوفه از محوطه شاه‌نشین

شکل ۱. تصاویر قطعات گچی با نقشمایه هندسی (کاوشگر، ۱۳۸۸)

تصویر ۵. قطعه گچبری نفیس به‌دست‌آمده از تپه سبزپوشان نیشابور (موزه ملی ایران)

طرح گچبری ۱۱ از لوح ۱ قابل مقایسه با تزیینات ستاره‌ای قطعات گچی مکشوفه از تپه مدرسه نیشابور است.

تصویر ۶. قطعات گچبری تپه مدرسه نیشابور؛ نقش‌های هندسی در سمت چپ تصویر و گره در سمت راست (احمدی و شکفته، ۱۳۹۰).

طرح شماره ۱۵ از لوح ۱ به لحاظ طرح نقش (دایره‌های توخالی) قابل مقایسه با نقش‌های موجود در قاب‌بندی‌های ستون مسجد جامع نایین است.

تصویر ۷. تزیینات گچی مسجد جامع نایین (یوسف‌وند و میری، ۱۳۹۴).

برآیند

با استناد به مطالب مطرح شده در پژوهش حاضر و مقایسه تطبیقی صورت گرفته بر تعدادی از طرح‌های یافته‌های گچی محوطه شاه‌نشین فریم و نمونه‌های موجود در تزیینات گچی برخی بناهای قرن‌های اولیه اسلامی، چنین استنباط شده است که میان گچبری‌های محوطه مذکور و گچبری‌های بناهای قرون اولیه اسلامی نکات مشترک بسیاری در زمینه نقوش هندسی و ترکیبی (گیاهی-هندسی) وجود دارد. از جمله برخی از این تشابهات در نقش‌های هندسی، ترکیب‌بندی نقش‌ها و نوع قاب‌بندی‌ها وجود دارد. بنابراین

این امر نشان‌دهنده این است که تقریباً در یک دوره تاریخی از قرن اول تا حدود قرن پنجم هجری هنر گچبری در تداوم یک سبک قرار دارد. به‌طور کلی با توجه به نکات مطروحه نتیجه پژوهش حاضر را می‌توان این‌گونه بیان کرد که در تزیینات گچی محوطه شاه‌نشین به نقش‌های هندسی توجه ویژه‌ای شده است، به گونه‌ای که نقش‌های هندسی ساختار اصلی این تزیینات را تشکیل می‌دهند. پیچیدگی، تکرار، تقارن و استفاده از نقش‌های نمادین در کنار قاب‌های تزیینی در شکل‌های هندسی متنوع از ویژگی‌های بارز و اصول حاکم بر نقش‌های هندسی این تزیینات است. تکرار هم در مورد ترکیبات و نقش‌های اصلی رعایت شده و هم در مورد جزئیات طرح‌ها اعمال شده است. نقش‌های ترکیبی نیز همان نقش‌های گیاهی با همان مضامین بوده که معمولاً درون قابی مزین به نقش‌های هندسی که شامل دایره‌های توپر و توخالی که در اصطلاح نقش‌های مرواریدی نیز گفته می‌شوند قرار می‌گیرد.

کتاب‌نامه

- پرادا، ایدات. (۱۳۹۱). هنر ایران باستان (تمدن‌های پیش از اسلام)، ترجمه یوسف مجیدزاده، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- تقوی، عابد، موسوی حاجی، سیدرسول، عابدینی عراقی، مهدی و خاکباز، انسیه. (۱۳۹۶). «مطالعه سفالینه‌های محوطه شاه‌نشین شهر تاریخی فریم». جستارهای باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام، دوره دوم، شماره ۳، بهار و تابستان.
- یوسف‌وند، یونس، میری، فرشاد. (۱۳۹۵). «مطالعه تطبیقی نقوش گچبری‌های مکشوفه از شهر تاریخی دره شهر با نمونه‌های مسجد جامع نایین». فصلنامه علمی - پژوهشی نگره، شماره ۳۹، پاییز، صص: ۳۵ تا ۴۶.
- احمدی، حسین، شکفته، عاطفه. (۱۳۹۰). «تزیینات گچبری در معماری قرون اولیه اسلامی ایران (قرن اول تا پنجم ه.ق)»، ادبیات و هنر دینی، شماره چهارم، صص: ۱۲۵-۱۵۰.
- موسوی‌حاجی، سیدرسول، نیک‌بر، مازیار. (۱۳۹۳). هنرهای کاربردی دوره اسلامی، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- عابدینی عراقی، مهدی. (۱۳۸۵، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸). «کاوش در محوطه شاه‌نشین فریم». مرکز اسناد پژوهشکده باستان شناسی کشور، تهران (منتشر نشده).
- شیرزادی آهودشتی، الهام. (۱۳۹۵). «طبقه‌بندی، مقایسه و تحلیل گچبری‌های به‌دست‌آمده از کاوش‌های باستان‌شناسی تپه شاه‌نشین». پایان‌نامه کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد تهران واحد مرکزی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، تهران (منتشر نشده).
- دلدار، محمد معین. (۱۳۹۵). «فن‌شناسی و آسیب‌شناسی نمونه لعاب‌های سبز سفالینه‌های تپه شاه‌نشین شهر قدیم فریم مازندران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرمت اشیاء تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده حفاظت و مرمت، اصفهان (منتشر نشده).

Introducing and Analyzing a Collection of New Rock Motifs around the Villages of Chalmar, Lak and Shorjeh in Buin Zahra city, Qazvin province Nasser Aminikhah, Farzad Mafi, Farhad Fatahi	147
Eastern Iran during Iron Age Ali Akbar Vahdati	165
Interaction of Climate Gods of Urartu and Ancient Near East Maryam Dara	221
Representation of Royal Splendor at Iranian Ancient Art, a Legacy of Mesopotamian Artistic Traditions Maryam Kashmiri	231
Pedestal of Tol Darvazeh Jolodar Site, Clue from Achaemenid Columned Structure at Arsanjan Ebrahim Roostaei, Behzad Hosseini Sarbisheh	257
Introduction and Analysis of Seal Impressions from Tal Gerdooha, Eqlid Hamed Molaei Kordshooli, Alireza Jafari Zand	271
Rebuilding the Defeat of Khosrwparris Troops in Northern Iraq, Relying on Sulaimaniyah Castle Exploration Bryar SanAhmed, Esmaeil salimi	287
Archaeological Survey of Part of Relation Axis of Khuzistan to Western Iran during Sassanid and Early Islamic periods: "Tang-i-Si Peleh", Luristan Javad Neiestani, Yunes Yoosefvand	305
Study of Medieval Islamic Castles in South Khorasan - Ferdows Mount Castle Mohammad Farjami, Ali Asghar Mahmoodi Nasab	323
Qomadin Quarter at Islamic Jiroft and Problem of Long Range Commerce Saeid Amir Hajlou	343
Assessing the Intercultural Similarities of Iran and Syria Based on Studies of Pottery of the Middle Ages Hosein Sedighian, Majid Montazae Zohouri	365
New Finding Luster Tiles from Qaleh Dokhtar, Kerman Reza Riahyan	387
Introducing and Analyzing the Geometric Motifs of the Findings of the Islamic Era of Gypsum from the Frame of Mazandaran Haniyeh Hosein Nia, Hasan Hashemi, Seyed Rasoul Mousavi Haji, Mehdi Abedini Araghi	403
Case Study and Structural Comparison of Caucasian and Iranian Qama (Kindjal) in the Safavid Era Accordind to C.I.M Collections Majid Hajitabar, Mitra Haji	413

Contents

English Articles

Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture Zeyneb Guliyeva	31
Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences Veli Bakhshaliyev	45
Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin Turan Hashimova	61
Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin Fizza Gulieva	71
Iron Age Short Bronze Sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an Analysis of the Dispersion and Evolution Narges Bayani	79
Monuments and Memory at Pasargadae Jacob Marc Stavis	109
Glazed Parthian Pottery as Luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. Giacomo M. Tabita	149
Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi	169
Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) Ana Marija Grbanovic	181

Persian Articles

Analysis and Assessment of Neolithization Theories of Iran Seyyed Kamal Asadi, Rahmat Abbasnejad Seresty	13
Machelak Tappeh, A new area of Neolithic pottery era in Gorgan plain Habib olah Rezai, Seyed Meghdad Mirmosavi	37
The Effect of Copper Ore Smelting on Regional Interactions in the Central Plateau of Iran in the Middle of the Fifth Millennium BCE Rahmat Abbasnejad Seresty	49
Interaction of Chalcolithic Societies of Chaharmahal- O Bakhtiari with Neighboring Regions Mahdi Alirezazadeh, Mahmoud Heidarian, Alireza Khosrowzadeh	69
Settlement Patterns of Middle Chalcolithic Sites in Highland Zagros: A Case Study Laran County, Chaharmahal and Bakhtiari Province Mohsen Heydari Dastenaee, Aliasghar Nowroozi	89
Defining Area and Territory of Qaleh Kharabeh Tepe, Azna, and Feasibility Study to make an Archaeological Site-Museum Behzad Hoseini Sarbisheh	101
Investigating the Changes of Sistan and its Cultural Interactions with other Regions during the Bronze Age Javad Alaei Moghadam, Reza Mehrafarin, Seyed Rasoul Mousavi Haji	131

Aryarmana Publications has started its activities in 2016 and aims in publishing the valuable compilation and translation works of Iranian and foreigner researchers in the wide range of Iranian studies including archaeology, history, culture and ancient languages. We seek to construct a broad understanding of Iran's invaluable history and superb culture through publishing the richest resources in this field. Given the long standing and profound cultural links and origins between Iran and the world from the ancient millenniums and the recent attempts to break these links and origins, Aryarmana Publication felt the necessity of extending the valuable resources of researches and translations regarding Greater Persia or Cultural Iran as its first priority. We hope to strengthen the universal links among the Iranian and those interested in Iran and the greater Persia and its culture through the cultural products of Aryarmana publications.

CONCESSIONAIRE & CHAIRMAN

Dr Shahin Aryamanesh

| Tissaphernes Archaeological Research Group |

EDITORIAL BOARD

| Dr Seyyed Mansour Seyyed Sajjadi (IsMEO) | Esmail Yaghmaei (Iran Cultural Heritage, Handcrafts and Tourism Organization) | Dr Seyyed Mehdi Mousavi (Tarbiyat Modares University) | Dr Mohammad Ebrahim Zarei (Boali Sina of Hamedan University) | Dr Sajjad Alibeygi (Kermanshah University) | Dr Hamid Reza Vali Pour (Shahid Beheshei University) | Dr Saeid Amirhajloo (Jiroft University) | Dr Cyrus Nasrollah Zadeh (Institute for humanities and cultural studies) | Dr Reza Mehr Afarin (Mazandaran University) | Dr Farzaneh Goshtasb (Institute for humanities and cultural studies) | Houshang Rostami (Tissaphernes Archaeological Research Group) |

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing, from the publisher.

| Website: www.aryaramna.ir |
| E-mail: info@aryaramna.ir | aryaramna@hotmail.com |
| Address: Iran - Tehran- P.O. Box: 14515-569 |
| (+98) 9395969466 |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY: CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

978-622-97183-2-2

| PUBLISHED IN PERSIA |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINIUIY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

with contribution
Dr Javad Hoseinzadeh
Dr Mostafa Dehpahlevan

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINIUIITY AND DISRUPTION

Edited by:
Seyed Mehdi Mousavi, Shahin Aryamanesh
Majid Montazer Zohouri, Morteza Khanipour

Aryaramna press

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE
OF THE SOCIETY OF
IRANIAN ARCHAEOLOGY:
"CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION"

EDITED BY:
SEYED MEHDI MOUSAVI
SHAHIN ARYAMANESH
MAJID MONTAZER ZOHORI
MORTEZA KHANIPOUR

Aryaramna Press

9 786229 1718308